

УДК 316.42: 37.03

Лєся ПАНЧЕНКО**СУСПІЛЬНЕ ПОКЛИКАННЯ
ФІЛОСОФІЇ ОСВІТИ В УМОВАХ
ГЛОБАЛЬНИХ ТРАНСФОРМАЦІЙ**

В статті актуалізується проблема відповідності світоглядних та теоретико-методологічних засад вітчизняної освіти сучасним соціокультурним викликам, що, власне, й зумовило виокремлення філософії освіти в особливу сферу знання в Україні. Авторка звертається до аналізу становлення філософії освіти на пострадянському просторі. Розглянуто різні визначення і підходи до її розуміння. В статті виокремлено декілька підходів до визначення статусу філософії освіти. Перший підхід пов'язаний з припущенням, що філософія освіти є специфічною прикладною філософією. Другий підхід ототожнює філософію освіти з загальною педагогікою. Третій підхід репрезентує філософію освіти як самостійну сферу наукових знань. Четвертий підхід визначає філософію освіти загальною теорією світу і людини. Авторка висловлюється на користь підтримки третього підходу, виходячи, з одного боку, з актуалізації проблем освіти в епоху інформаційної цивілізації, що потребують розробки способів екстраполяції філософських принципів на освітній процес. В статі виокремлено такі проблеми освіти, як: а) перетворення її на складну спеціалізовану систему, котра володіє власними закономірностями функціонування й розвитку; б) універсалізація освіти, викликана потребами особистості в постійному оновленні знань; в) посилення кризи освіти, що виражається в неприйнятності її результатів і, насамперед, у розриві між рівнем підготовки спеціалістів та потребами сучасного суспільства. З іншого боку, необхідність формування філософії освіти як особливої дослідницької галузі філософії (з огляду на постійно змінюваний світ і людину в ньому) зумовлена тим, що, по-перше, освіта є автономною сферою життя суспільства; по-друге, інституції освіти диверсифіковані — постійно змінювані, різноманітні й об'єднані в одне ціле одночасно; по-третє, з-поміж інших галузей знань про людину освіта вирізняється поліпарадигмальністю педагогічних поглядів — різницею у трактуванні її мети й ідеалів. Проаналізовано основні наукові пріоритети філософії освіти як галузі філософського знання в умовах глобальних трансформацій.

Ключові слова: філософія освіти, освіта, педагогіка, глобальні трансформації, інформаційна цивілізація, людина, статус, суспільство.

Дослідження освіти набули особливої гостроти наприкінці ХХ століття у зв'язку зі світоглядними і теоретико-методологічними труднощами, пов'язаними з кризою філософських основ освіти. Особливо чітко потреба нової філософської концепції освіти була усвідомлена вітчизняною філософською і педагогічною спільнотою після 1990 року. На цьому етапі філософія освіти виокремилася в особливу сферу знання, здійснено систематичне дослідження її методологічних, теоретичних і проектних проблем.

Хронологічний відлік про дослідження педагогічних проблем філософами і про роздуми педагогів над філософськими питаннями коректно розпочати з часів античної Греції. Дослідження щодо філософії освіти як самостійної наукової дисципліни почали системно здійснюватися лише в другій половині ХХ століття. Між іншим, у СРСР, до складу якого на той час входила Україна, першим термін «філософія виховання і освіти» використав В. Розанов у праці «Сутінки освіти» (1899 р.).

Щодо обґрунтованості, доцільності відокремлення філософії освіти від теорії освіти І. Лернер зазначає: «Категорія «філософія освіти» отримає обґрунтоване право на громадянство лише в тому разі, якщо буде змістовно розкрита, тобто якщо будуть окреслені ті проблеми, які підвладні лише їй — на відміну від проблем, що розв'язуються теорією освіти і її методологією. Поки що не час для визнання цілісної філософії освіти, йдеться лише про філософські питання освіти» (Лернер, 1995).

Можна виокремити декілька підходів до визначення статусу філософії освіти, що сформувалися в науковій літературі. Для здійснення цього дослідницького завдання Б. Вульффонсон спирається на чотири основні світоглядні стратегії щодо визначення філософії освіти (Вульффонсон, 1995). Перший підхід пов'язаний з припущенням, що філософія освіти є специфічною прикладною філософією, а до переліку її предметної сфери належать загальні питання освіти, котрі вивчаються з філософських позицій. «Філософії освіти як галузі наукових знань не існує, дослідженню ж підлягають актуальні філософські проблеми теоретичної педагогіки і всієї сфери освіти» (Филонов, 1995).

За такого підходу загальні філософські положення додаються для обґрунтування статусу освіти і закономірностей його розвитку. В межах цього підходу концептуалізує свою позицію і А. Огурцов. На його думку, завданнями філософії освіти є загальні проблеми освіти, а її предметом — «порівняння різних концепцій освіти, рефлексія щодо їхніх підстав і їх критичний аналіз, знаходження граничних основ освітньої системи і педагогічної думки, які можуть слугувати основою для консенсусу позицій, що суперечать одна одній» (Огурцов, 1995).

Другий підхід до визначення статусу філософії освіти відреконструює філософію освіти синонімом загальної педагогіки. Зокрема, на думку

В. Кумаріна, «наукова педагогіка була, є і залишиться філософією освіти» (Кумарин, 1995).

Третій підхід репрезентує Б. Гершунський: «Філософія освіти — це самостійна сфера наукових знань, предметом якої можна вважати найбільш загальні, фундаментальні підстави функціонування і розвитку освіти» (Гершунский, 1998: с. 90).

Четвертий підхід визначає філософію освіти загальною теорією світу і людини. І. Савицький термін «філософія освіти» уподібнює певній системі уявлень про світ і місце людини в ньому, яка визначає змістовну структуру, основні організаційні принципи та цілі освіти (Савицький, 1992: с. 132–140).

Перетин філософії освіти з філософією, педагогікою, соціологією, психологією, культурологією та іншими дисциплінами дає підстави вести мову про міждисциплінарний характер філософії освіти і водночас підштовхує до інтенсивного пошуку її власної ніші в системі знання. Проблематика і підходи до дослідження тих чи інших об'єктів освітньої діяльності не усталені. Це зумовлює пошук нетрадиційних шляхів, створює додаткові можливості для наукової творчості. Інтегруючи і конкретизуючи теоретико-методологічний апарат загальної філософії і використовуючи знання, накопичені спеціальними науками, філософія освіти визначає відношення до педагогічної дійсності, її проблем і суперечностей, наділяючи цю дійсність певними сенсами і концептуалізуючи варіанти її перетворення.

Вона асимілює знання інших наук, що розглядають проблеми освіти в своїй логіці й специфічному ракурсі. Філософія освіти формулює свої епістемологічні висновки в найбільш узагальненому, концептуальному вигляді — у науково обґрунтованій і суспільно визнаній науковій парадигмі. Такий підхід до філософії освіти вносить до її статусу наступні аспекти: визнання наукового характеру знань, що синтезуються у філософії освіти; єдиний цілісний об'єкт — освіта у всіх її ціннісних, системних, процесуальних і результативних характеристиках; багатоманітність предметних сфер дослідження об'єкта (освіти), що зумовлює принципову інтегративність, міждисциплінарність наукового знання філософії освіти.

Як стверджує Б. Гершунський, «предметом філософії освіти можна вважати найбільш загальні, фундаментальні основи функціонування і розвитку освіти, що визначають критеріальні основи оцінки загальних, міждисциплінарних теорій, законів, закономірностей, категорій, понять, термінів, принципів, постулатів, правил, методів, гіпотез, ідей і фактів, що відносяться до освіти і, з огляду на інтегративну сутність основ, також мають інтегративну природу» (Гершунский, 1997: с. 81).

Здебільшого виокремлюють три найбільш перспективні сфери досліджень у межах філософії освіти: перша — онтологія освіти; друга — аксіологія осві-

ти; третя—епістемологія освіти. На початку XXI століття стурбованість інтелектуальних кіл людства пов'язана насамперед із філософською спроможністю суспільства, зі спадкоємністю розвитку філософії і трансляцією системи знання. Фактично сучасна цивілізація перебуває на роздоріжжі або, висловлюючись мовою синергетики, у точці біфуркації. Парадигмальну альтернативу розгалуження подальшого розвитку провідні мислителі вбачають або в поверненні до примітивних механізмів розвитку культури на основі інформаційних технологій маніпулювання поведінкою і свідомістю людей, або в ноосферному прориві, в гуманізації і становленні повноцінної особистості.

Суть справи полягає в тому, на думку Л. Губерського та В. Андрущенка, що «філософія змінює роль і статус освіти, її суспільне навантаження і відповідальність. Освіта розглядається нею як функція суспільства по формуванню гармонійної, всебічно розвиненої самодостатньої особистості, здатної користуватися «власним розумом» (І. Кант), розвиненими почуттями і волею, орієнтуватися у глобальних інформаційних потоках, жити і працювати у світі постійних змін і трансформацій. Одночасно освіта виявляється стратегічним ресурсом розвитку цивілізації» (Губерський, Андрущенко, 2008: с. 65–66).

Взаємопотенціуючий симбіоз філософії та освіти є фундаментом і гарантом органічного, інтенсивного і динамічного становлення освітньої системи. Нерозривний взаємозв'язок філософії та педагогіки простежується від найдавніших часів і до наших днів. Він має генетичний характер. Первинність філософії щодо педагогіки, як і щодо інших наук визначається насамперед тим, що вона уособлює собою ширший погляд на світ, місце і роль людини в ньому, зосереджує своє пізнання на загальних закономірностях розвитку світу як «світу природи» та «світу людського буття» (культури), тому постає для них у якості теорії й методології. Іншими словами, «філософія є теоретичною основою і методологією педагогічного освоєння світу. Їх основні методологічні принципи є водночас висхідними принципами педагогіки. Спираючись на них, педагогіка виокремлює власні принципи (навчання, виховання, освіти тощо), вибудовує теорію, коріння категоріального каркасу якої знаходиться у лоні філософії» (Губерський, Андрущенко, 2008: с. 23).

Іноді пропонують замінити філософією освіти не всю теоретичну педагогіку, а її методологічну частину. Однак ні педагогічна наука в цілому, ні будь-яка окремо взята її частина не відповідають критеріальним ознакам філософії освіти. Це стосується і методології педагогіки. Ототожнення філософії та методології, яке іноді трапляється, особливо якщо не стосується методології конкретної науки, сьогодні має некоректний вигляд. Філософський аналіз у сфері освіти повинен існувати не замість теоретико-педагогічного, а разом із ним.

Перефразувавши І. Канта, можна сказати, якщо філософський розгляд освіти без освітньо-педагогічної емпірії є порожнім, то освіта за відсутності філософського рівня осмислення своїх генеалогічних витоків, сутнісних основ і соціокультурного покликання виявляється сліпою. Зрештою, цей методологічний підхід можна поширити практично на будь-яку предметну сферу: філософію історії, філософію права, філософію культури тощо.

Безперечно, філософія освіти не повинна витіснити педагогіку, але не слід впадати і в іншу крайність — тим більше, що в межах педагогіки існує чимало фундаментальних аспектів і проблемних альтернатив, аргументовані відповіді на які може сформулювати лише філософія. Взяти хоча б проблему цілепокладання: обґрунтування мети розвитку належить до класичних функціональних атрибутів філософської діяльності. Крім того, лише завдяки філософії отримує шанс на належний рівень осмислення світоглядна, соціальна і трансісторична сутність освіти, її місце як соціального інституту. Не викликає сумнівів також ефективність використання філософії освіти для розв'язання проблем міждисциплінарного характеру. Під цим кутом зору філософія освіти набуває визначального, інтегративного і критеріального значення.

Чим, власне кажучи, є філософія освіти? Які взаємини існують (повинні існувати) між філософією освіти та загальною філософією? Очевидно, ці відносини повинні бути конструктивними, вони мають спонукати до ідейного взаємопотенціювання. Нині доволі актуальним є завдання якомога чіткішого визначення кола проблем власне філософії освіти на відміну, з одного боку, від загальної філософії, а з іншого боку, від більш конкретної проблематики спеціальних наук про освіту.

Функція філософії в системі науки і культури завжди полягала в осмисленні корінних, «прикордонних» проблем ставлення людини до освіти, місця й ролі людини в цьому світі. Це позначалося на розробці світоглядних проектів, які окреслювали шляхи розв'язання проблем. «Філософія освіти постає насамперед відбитком світоглядних проектів, тобто певних моделей ставлення людини до світу в системі загальної і національної культури, а це, в свою чергу, відбивається на вихідних цілях і завданнях навчання і виховання» (Кремень, 2010: с. 328–329).

Особливої актуальності проблеми освіти набувають в епоху інформаційної цивілізації. В цьому контексті інтенсивної розробки потребують способи екстраполяції філософських принципів на освітній процес. Серед них варто виокремити: а) перетворення освіти в складну спеціалізовану систему, котра володіє власними закономірностями функціонування й розвитку; б) універсалізацію освіти, викликану потребами особистості в постійному оновленні знань; в) посилення кризи освіти, котре виражається

в несприйнятті її результатів і насамперед у розриві між рівнем підготовки спеціалістів та потребами сучасного суспільства.

Необхідність формування філософії освіти як особливої дослідницької галузі філософії (з огляду на постійно змінюваний світ і людину в ньому) не викликає сумніву, адже, по-перше, освіта є автономною сферою життя суспільства; по-друге, інституції освіти диверсифіковані—постійно змінювані, різноманітні й об'єднані в одне ціле одночасно; по-третє, з-поміж інших галузей знань про людину освіта вирізняється поліпарадигмальністю педагогічних поглядів—різницею у трактуванні її мети й ідеалів. Окрім того, у зв'язку з постійно змінюваним світом, до системи освіти висуваються постійно нові й нові вимоги, що на нинішньому етапі розвитку пов'язані з переходом від індустріального до постіндустріального, інформаційного суспільства. Поступово у філософії освіти як особливому знанні, що має своїм предметом освіту, складаються основні напрями й течії.

Суспільним покликанням філософії освіти ще з часів античності було і залишається духовне оновлення соціумів, відкриття нових перспектив розвитку людства і кожної окремої людини. Орієнтуюча функція філософії має свій радіус дії у її різних дисциплінарно визначених розділах і підрозділах. У зв'язку з цим варто зауважити, що філософія продукує надмір орієнтирів різного гатунку і ціннісного спрямування. Людина, не підготовлена до зустрічі зі суперечливими дороговказами на філософському роздоріжжі, впадає у кращому випадку в стан розгубленості і збентеження, у гіршому ж—блукає у лабіринтах, де орієнтири тісно переплітаються з дезорієнтирами, пастками міфологем і спокусами трагікомічної антропології.

Однією з центральних тем і відповідно проблем філософії освіти є взаємозв'язок між освітою і суспільством. Досвід теоретичної рефлексії цього проблемного поля в свою чергу свідчить про плідність інтеграції теоретичних зусиль соціальної філософії і філософії освіти. Особливо це торкається розгляду філософсько-освітніх проблем в сучасних ускладнених соціокультурних контекстах. На наднаціональному рівні ці контексти створюються суспільними трансформаціями постіндустріального зразка, глобалізаційними процесами, екологічними викликами, загостренням проблем війни і миру, гарантуванням дотримання прав людини і демократичних норм співіснування. На національному рівні описана вище контекстуальність ускладнюються через необхідність урахування конкретних умов і обставин життєдіяльності сучасних соціумів, які мають різну історію, але водночас є включеними до спільного цивілізаційного процесу. Соціальний, культурний і духовний поступ людства відбувається через подолання складнощів, обумовлених духом часу та його рамковими умовами, чому в немалій мірі сприяють освітні та виховні практики.

Запитаність філософії освіти обумовлена не лише потребою генерування стратегем розвитку освіти, а й зовнішнім цивілізаційно-глобалізаційним контекстом. «Негативність впливу глобалізаційних тенденцій на освітні процеси в Україні, — як зазначають Л. Губерський та В. Андрущенко, — пов'язана головним чином із порушенням принципу природності й поступовості впровадження змін (прагнення продемонструвати швидкі результати без виваженої модернізації самого змісту системи). Вона виявляється у запозиченні західних концепцій освіти і моделей організації освітнього процесу, програм і методик навчання, що неминуче відтісняє вглиб національні освітні традиції, спричиняючи розмивання національної ідентичності. Зміст другого аспекту негативного впливу глобалізаційних тенденцій на освітні системи і процеси складає глобалізація ринку праці й ринку освіти, яка — попри безумовні переваги — нівелює ідеали патріотизму, цінності служіння Батьківщині; в несприятливих соціально-економічних умовах ініціює активізацію еміграційних процесів. За таких умов отримання знань постає не джерелом духовного зростання особистості, а прагматичним фундаментом для матеріального збагачення і кар'єрного просування. Тому в площині духовних цінностей вплив глобалізаційних процесів на національні освітні системи є скоріше негативним» (Губерський, Андрущенко, 2008: с. 162).

Славетний педагог зі світовим ім'ям П. Фрейре у працях «Педагогіка пригноблених» та «Формування критичної свідомості» аргументовано довів потребу нової філософії освіти, яка сприятиме визволенню людини від соціокультурного, ідеологічного, психологічного та догматичного гноблення. Ця мета може бути досягнута насамперед і в основному за рахунок формування критичної свідомості як особливої здатності до сприйняття навколишньої дійсності, вибудованої на комплексному аналізі й порівнянні чинного статус-кво з іншими конкретно-історичними аналогами і вірогідними альтернативами.

Філософія освіти не може не здійснювати пошуки, не обґрунтовувати проекти освіти майбутнього, не ініціювати концептуальні пропозиції по реорганізації освітньої сфери. Причому, такі проекти зовсім не обов'язково мають бути достеменно адекватними наявним соціокультурним ресурсам країни: вони можуть і повинні певним чином випереджати час, задавати перспективу розвитку як освітньої системи, так і філософської та педагогічної думки.

Філософія освіти повинна виходити не лише з людського менталітету, способу мислення, а й зі «зміни культури емоційних переживань, ціннісних орієнтацій, способів діяльності, поведінки і способу життя як в індивідуально-особистісному, так і в суспільному масштабі. Звичайно, найважливішими засобами розв'язання цих проблем є культура, освіта, філософія, мистецтво, наука. Проте, для цього вони самі повинні зазнати зміни, зблизивши пред-

метний зміст науково-освітньої діяльності з аксіологічною спрямованістю, ввівши антропологічні та гуманістичні критерії й оцінки результатів своєї діяльності» (Кремень, 2010: с. 282).

Філософія освіти має оперувати самим «духом епохи», який існує незалежно від нашого розуміння, рефлексії, відчуття і водночас разом з ними, через них і завдяки ним. Ми проникаємось цим «духом», мислимо його категоріями, втілюємо їх у полотно культури через діяльність духовну і матеріальну. Завдяки цьому духу ми живемо в обіймах епохи як її представники і суб'єкти. Той, хто відмежується від нього, «випадає» з контексту епохи, живе минулим або, випереджаючи час, стає пророком. «Дух епохи» надихає нас на життя; підготовка ж до нього здійснюється через освіту і культуру, науку і релігію, мистецтво і інші формовияви духу. «Філософія духу» (епохи) є тією єдиною «філософією освіти», яка дозволяє організувати її (як за змістом, так і за формою) у відповідності із загально історичною традицією і викликами часу.

Література:

1. Вульфсон Б. Л. (1995) Философия образования / «Круглый стол» журнала «Педагогика» // Педагогика. — 1995. — № 3. — С. 4–16.
2. Гершунский Б. С. (1998) Философия образования для XXI века (в поисках практико-ориентированных образовательных концепций). — М.: Совершенство, 1998. — 680 с.
3. Гершунский Б. С. (1997) Философия образования для XXI века: (В поисках практико-ориентиров. образоват. концепций). — М.: Интер Диалект+, 1997. — 697 с.
4. Губерський Л., Андрущенко В. (2008) Філософія як теорія та методологія розвитку освіти. — К.: «МП Леся», 2008. — 516 с.
5. Кремень В. Г. (2010) Філософія людиноцентризму в освітньому просторі. 2-е вид. — К.: Т-во «Знання» України 2010. — 520 с.
6. Кумарин В. В. (1995) Философия образования: «Круглый стол» журнала «Педагогика» // Педагогика. — 1995. — № 3. — 205 с.
7. Лернер Н. Я. (1995) Философия образования: круглый стол // Педагогика. — 1995. — № 4. — С. 17–28.
8. Огурцов А. П. (1995) Философия образования: состояние, проблемы и перспективы (материалы заочного «круглого стола») // Вопросы философии. 1995. — № 11. — С. 24–31.
9. Савицкий И. П. (1992) О философии глобального образования / Философия образования для XXI века. — М.: Горизонт, 1992. — С. 366–407.
10. Филонов Г. Н. (1995) Философия образования: «Круглый стол» журнала «Педагогика» // Педагогика. — 1995. — № 3. — С. 15.

Леся Панченко. Общественное призвание философии образования в условиях глобальных трансформаций.

В статье актуализируется проблема соответствия мировоззренческих и теоретико-методологических основ отечественного образования совре-

менным социокультурным вызовам, что, собственно, и обусловило выделение философии образования в особую сферу знания в Украине. Автор обращается к анализу становления философии образования на постсоветском пространстве. Рассмотрены различные определения и подходы к ее пониманию. В статье выделено несколько подходов к определению статуса философии образования. Первый подход связан с предположением, что философия образования является специфической прикладной философией. Другой отождествляет философию образования с общей педагогикой. Третий подход представляет философию образования как самостоятельную сферу научных знаний. Четвертый определяет философию образования как общую теорию мира и человека. Автор высказывается в пользу поддержки третьего подхода, исходя, с одной стороны, из актуализации проблем образования в эпоху информационной цивилизации, требующей разработки способов экстраполяции философских принципов на образовательный процесс. В статье выделены такие проблемы, как: а) превращение образования в сложную специализированную систему, которая обладает собственными закономерностями функционирования и развития; б) универсализация образования, вызванная потребностями личности в постоянном обновлении знаний; в) усиление кризиса образования, выраженного в неприятии его результатов и прежде всего в разрыве между уровнем подготовки специалистов и потребностями современного общества. С другой стороны, необходимость формирования философии образования как особой исследовательской области философии (учитывая постоянно меняющийся мир и человека в нем) обусловлена тем, что, во-первых, образование является автономной сферой жизни общества; во-вторых, институты образования диверсифицируются, постоянно изменяются, возрастает разнообразие и одновременно наблюдаются процессы интеграции; в-третьих, среди других отраслей знаний о человеке образование отличается полипарадигмальностью педагогических взглядов — разницей в трактовке его цели и идеалов. Проанализированы основные научные приоритеты философии образования как отрасли философского знания в условиях глобальных трансформаций.

***Ключевые слова:** философия образования, образование, педагогика, глобальные трансформации, информационная цивилизация, человек, статус, общество.*

Lesya Panchenko. The Public Vocation of Philosophy of Education in Conditions of Global Transformations

The article actualizes the problem of compliance of philosophical and theoretical-methodological foundations of national educational system to socio-cultural challenges, which, in fact, led to the segregation of philosophy of education

in a special sphere of knowledge in Ukraine. The author refers to the analysis of the formation of the philosophy of education in the post-Soviet space. Different definitions and approaches to its understanding are considered. The article highlights a number of approaches to the determination of the status of philosophy of education. The first approach is based on the assumption that the philosophy of education is a specific applied philosophy. The second approach equates philosophy of education with general pedagogy. The third approach represents a philosophy of education as an independent sphere of scientific knowledge. The fourth approach determines the philosophy of education as general theory of the world and human. The author supports the third approach, basing, on the one hand, on actualization of educational problems in the era of information civilization that requires the development of methods of extrapolation of philosophical principles into the educational process. The author highlights the problems of education, such as: a) its transformation into complex specialized system which has its own laws of functioning and development; b) universalization of education, caused by the need of the individual in constant updating of knowledge; c) the intensification of the crisis of education, expressed in the unacceptability of its results, and above all in the gap between the level of training and the needs of contemporary society. On the other hand, the need for the formation of the philosophy of education as a special research field of philosophy (given the ever-changing world and human in it) is due to the fact that, firstly, the education is an autonomous sphere of social life; secondly, education institutions are diversified, they are ever-changing, diverse and united into one at the same time; thirdly, among the other humanities education is poliparadigmial, it represents different pedagogical views, different interpretation of the goals and ideals of education. The main research priorities of the philosophy of education as a branch of philosophical knowledge in the conditions of global transformations are analyzed.

Keywords: *philosophy of education, philosophy, education, pedagogy, global transformation, information civilization, human, status, society.*

Панченко Леся Миколаївна, кандидат філософських наук, доцент, старший науковий співробітник Інституту вищої освіти Національної академії педагогічних наук України.

Lepan@ukr.net

Panchenko Lesya, PhD, Associated Professor, senior researcher, Institute of Higher Education of National Academy of Pedagogical Sciences of Ukraine.

Lepan@ukr.net